Дејан Томић

СРБИ И ОВО ТРЕБА ДА ЗНАТЕ

Дејан Томић

СРБИ И ОВО ТРЕБА ДА ЗНАТЕ

Издавачи
АРХИВ ВОЈВОДИНЕ, Нови Сад
КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
СРПСКОГ НАРОДНОГ ВИЈЕЋА, Подгорица
НАРОДНО ДЕЛО, Нови Сад,
ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад

За издаваче
Др НЕБОЈША КУЗМАНОВИЋ, директор Архива Војводине
Др МОМЧИЛО ВУКСАНОВИЋ, председник
Српског народног вијећа
ПРЕДРАГ КОВАЧЕВИЋ, директор Народног дела
КОРАНА БОРОВИЋ, директор Прометеја

Главни и одговорни уредник
Др НЕБОЈША КУЗМАНОВИЋ

ISBN-978-86-6178-339-5 [Архив Војводине]
ISBN-978-86-6150-112-8 [Народно дело]
ISBN-978-86-515-2729-9 [Прометеј]

© НАРОДНО ДЕЛО, Нови Сад 2026.

Ова публикација, у целини или у деловима, не сме се умножавати, прештампавати или преносити у било којој форми или било којим средством, без дозволе носиоца ауторских права или издавача, нити може бити на било који други начин или било којим другим средствима дистрибуирана или умножавана без одобрења издавача. Сва права за објављивање ове књиге задржавају носилац ауторског права и издавач, по одредбама Закона о ауторским правима.

ДЕЈАН ТОМИЋ

СРБИ И ОВО ТРЕБА ДА ЗНАТЕ

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ
КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
НАРОДНО ДЕЛО
ПРОМЕТЕЈ

НОВИ САД
2026

Дух Народа Српског

Свака истина по себи је светла, и светлошћу својом обасјава тражитеља свога. Нема задовољства над задовољством, које осећа душа човекова, кад по дугом труду и тражењу на једанпут наиђе на поље, где се истина први пут у својој сјајности покаже. А каква радост, какво задовољство немора просветлити онда, где засија онај дух истине, од којега судбина целога народа зависи. Судбина, велим; јер сваки народ на свету има свој особити строј, своју особиту природу, своје силе животне умне и моралне, свој правац и начин осећања, мишљења и делања; сваки заузима особито место и време, свакога друге и друге околности, и други народи с њим у свезу долазе. То видимо и на појединим људима, појединим племенима и породицама. Па кад о судбини, о срећи и несрећи ових говоримо, обично велимо: Како ко ради, онако ће му бити; – како сејеш, онако ћеш жети; – ко шта чини све сам себи; – ко другоме јаму копа, сам у њу пада; – ко другог вара, и њега ће други; – ко злим праштa, добрима шкоди; – ко зло чини, нек се добру ненада; – ко што узајми, оно ћему се вратити; – притиснуто јаче, то на више скаче; и т. д. – све ово показује, да ум наш по себи из искуства увиђа свезу ону, у којој стоји судбина са природом и карактеристиком човека, и да она за овим иде као дејство за узроком, одзив за гласом, или сенка за телом. Ово је тако код појединих људи, па је тако и код целих народа.

Што год народа знамо, који су били и прошли, сви су ти имали свој особен дух, којим су живили и трајали, па као што су у себи семе обдржавања, тако су и семе пропасти у себи носили; свакога је своја особита судбина постигла. Друго би народ вавилонски, друго персијски, друго феникијски, друго јеврејски, друго индијски, друго египатски, друго грчки, друго римски; сви ти живише и цветаше и пропадоше, али сваки на свој начин, сваки из узрока себи својственога, сваки по свом духу и своме строју и својим околностима. То исто и код осталих и сада трајућих народа видимо, где сваки тако рећи живи и траје, али сваки својим особеним духом дише. Па је то тако и са српским народом. Овај урођени дух и карактер народа познати тежак је задатак за ум човечији; јер се то као нешто чудесно показује, тако, да га је лакше у унутрашњости душе своје огледати и чувствовати, него на изворе свести и

свачему разлог дати. И скоро би се казати могло, да се то ни изјаснити ни изцрпити неможе; јер толико далеко допире, колико се и сам народ по месту и времену простире.

Но при свем том духа негасимо! Тражимо, и наиђићемо, куцамо, и отвориће нам се. Који народ себе непознаје, тај неможе ни о срећи својој промишљати, нити се за опстанкак, трајање и напредак живота свога, како ваља, старати. Познавање духа народнога јесте извор и основа среће народне, Само се овом свећом прави пут наиђи, само се на овоме за будућност зидати може. Ово је кажипут сваком добром устројству, сваком закону и правилу. Ово је глас опомињући и упућујући Генија народног, коме ваља приклонити ухо, ако смо своме добру ради, и ако нећемо, да нас ждрело судбине пре времена прогута и у гроб мртвила спусти. О! како мале и незнатне ствари често судбину целога народа решавају. Колико је пута један само незгодан корак несрећу за собом ненакнадиму повукао, и цели народ упропастио, а колико је пута једна разборита мисао цели народ из несреће изтрзала и спасавала.

Српски народ је велика искушења претрпио, много се са судбином својом борио, много страдао, отимајући се од несреће и пропастзи. Он се налазио између запада и истока као међу два тврда камена, која су га трла. На њега је и данас још зинула и хала и врана. Тим је већа мудростз нужна; тим веће старање свакога треба да буде.

Чим ко може, ваља да притече. С том намером и ја сам истини овој у траг улазио, с том намером и подносим ја труд свој роду Србском, желећи и просећи од великога Духа света и садржитеља земаља и народа, да се род Србски ползује тим, и, где ја свећицу ужежем, онде он буктињу са силним пламеном да запали, да себи путеве живота осветли, на крепост и силу, на чест и славу, и срећу и дуговечну будућност своју.

Дух Народа Србскоī, од Јована Хаџића
у књижеству названога Милоша Светића.
Митрополитско-гимназијална Типографија, Карловци 1858.

Србин

Изгледа да XX. век, између осталих важних задатака, има да реши и једно важно питање, српско питање.

На политичком дневном реду је, данас, решење српског питања.

Српско питање је столећима задавало бриге читавој Европи, па и данас држи у запетом стању читав политички свет у Европи, јер је са овим питањем у свези читав низ политичко-економских и социјалних питања.

Још пре више од 500 година, под Душаном Силним образовала се велика српска држава, која је и по култури и по војној снази требала да заузме место међу првим европским државама, али зао удес и несрећа српског племена тако хотијаху, да српско племе буде потиснуто са попришта европске политике и Срби морадоше кроз читавих пет столећа вршити улогу потиштених и незнатних. Тек после више од 500 година пошло је Србима за руком да покажу целом свету своју моралну и физичку снагу и да из пепела ускрсну своју српску славу, да деломице обнове старо Душаново царство.

На место некултурних и дивљих Турака и Арнаута стали су културни и у јуначким подвизима ненадмашиви Срби, али се то није свидело неким „културним" нацијама из европског концерта, те се дигоше да омету српски народ у његову националном и кулчтурном раду.

Онда, кад је Србин требао да доврши свој отпочети рад на култивисању Балкана и на стварању модерне и културне државе, устадоше против његова рада баш они којима је вазда на језику мир Европе и заштита културе на Балканском полуострву, дигоше се баш они, за које је српски народ вековима аргатовао и своја плећа као штит подметао, да га омету у тешком задатку, да уместо некултурних Турака и Арнаута створи реда и мира на Балкану...

Данас Србин има да изврши дело, које премаша снагу обичних људи. Србин има да издржи, у години дана, и трећи, можда најкрвавији рат, са нацијом крвожедном, дивљом и неустрашивом. Онда, када је сваки културан човек могао рећи: д о с т а ј е б и л о! – мора Србин и по трећи пут, да оставља своја огњишта и да се лаћа убојна оружја и да се диже против крволочних Арнаута, који насрнуше на српске домове, пљачкајући незаштићена села и крајеве.

Све то Србин јуначки подноси и ником се не тужи, нити за помоћ вапије, али мора одлучно да протестује у име културе и у име робља које је 500 година подносило у крви данак дивљим Турцима и Арнаутима, да се на рачун културног српског племена фаворизирају дивљи и крволочни Арнаути, који су вековима требили потомке и децу оног племена, које је вековима својим грудима заштићавало Европу од инвазије полумесеца.

Српско племе је данас у искушењу и у тешком положају. Али тај положај никако није очајан, јер је Србин умео и у најтежим приликама да се одржи и да докаже целом свету – да Срб још живи, да је јунак.

Тај јуначки народ ће, ми смо уверени, доказати целом свету, целој Европи, да Србин још живи, да је јунак и да није било вредно за шаку дивљих, арнаутских зверова пролевати тако скупоцену српску крв, из које је никла слобода не само читавом Балканском полуострву него и многим „културним народима".

Што је Србин таке среће, то је ваљда његов удес, али и његова слава, јер је у добру лако јунак бити, на муци се познају јунаци.

Срп̄ст̄во. Нови Сад,
Среда 18. септембра (1. октобра) 1913.

Писмо једне Српкиње, писано у Африци године 1817.*)

Из Александрије у Мисиру, 15. јан. 1817. у Београд, у село Ковач.

Љубезна моја мајко Стано и љубезна моја браћо Радуле и Раденко. Будући да ме је Бог избавио из руку турски и кад ми је Бог дао прилику, да Вам пишем, моја мила мајко и љубезна браћо! Исказаћу вам све моје заробленије.

Ја сам била заробљена с мојим братом Миленком у планини *Столови*, и заробили су ме Арнаути Каменичари; одатле нас одведоше у Пазар, и ту растадох се с братом: њега поведоше Каменичари, и даље за њега не знам ништа, а мене украде пашин слуга, и ту три дана паша у кули држао ме је сакривену, да ме опет Каменичари не отму; к мени нико није долазио, него само була пашина, и ту паша хоћаше да се потурчим, и да ме узме за жену, да ми узме и брата, и да да благо за њега, но ја нигда нисам ћела моје вере променити; видећи он трећи пут, што Вам казујем, онда ме дарова везиру, и одатле одведе ме везир у Стамбол.

Ту ме је држао 15 дана; и оћаше, да ме потурчи, и да ме поклони његову азнадару, али ја нигда своје вере променити нећех; и био ми је купио слушкињу, која се звала *Госпава* из *села Матаруга*. Кад виђе, да се ја потурчити нећу, одведе ме на пазар, и ту ме прода уједно са слушкињом; купи ме један трговац из Арапске земље, а речена слушкиња до мало дана умре; овај Арапин држао ме је годину дана у Стамболу са његовом женом, која је била Христијанка, па се потурчила. И овај исти, који ме је купио, питао ме је, оћу ли се потурчити; али ја донесох нож и рекох му: *закољи ме али ја се потурчити нећу*. И ту Бог даде да се намерих на добра Турчина, који ме је купио, и тако ме остави у мојој вери и закуне ми се, да ће ме продати Христијану, и то да чекам, док ми да Бог срећу, да ће ме продати Каурину: и како ми је рекао, и дао веру своју, тако је и учинио; који ме је држао лепо као своју кћер; и тако све време,

---

* Писмо ово вадимо из Додатка Давидовићевих „Новина Српских“ (изалазиле у Бечу, прим. прир.) од госине 1817. Уредништу је онда послао пријатељ из Земуна, који га је у Србију у село Ковач и оправио матери ове сироте девојке. У то време Стана је била још жива са сва три сина, јер се и Миленко ослободио

што сам код њи стајала, добро сам била држана. Али то, моја мајко! ваља да је Бог погледао на тебе, али на мене, будући вала Господу Богу и Матери Божјој, сачувала сам до данас прво веру, а друго моју чест, које уздам се у Господина Бога, и унапредак, ако ми Бог да памет, што сам и до данас имала.

Исти овај господар одведе ме у *Мисир* (Египат) у Александрију град, овде дошли смо Господину дне; долазише многи Христиани, да ме купе на конац осми дан дође господар Ј.** П.****; како ме виђе, одма ме купи за једанаест кеса (кеса једна вредела је 500 гроша и одведе ме у свој дом. Ово је добар човек и добар трговац који ме пази колико своје очи у глави; и говори, да је дао и десет пута више, не би жалио. Узео ме ја за своју жену и венчао се са мном; и не желим ништа на овом свету, ван, моја мајко! за тебе и за моју милу и драгу браћу да чујем да сте здрави. Моја мила мајко! молим те од неба до земље, ако си ми жива, ти и моја мила браћа, пишите ми, да се могу обрадовати и веселити и ако Вам је која потреба, те немате, пишите, и мој ће господар послати Вама, што Вам треба; и радо би, да би дошао који од моје браће овамо; које биће и његова срећа, будући ово је велики трговац и свуд његову тугови иду; у кући нема нитко, него ја и господар и две слуге, и радо би имати једног брата код мене; него мила моја мајко! како ти дође ово моје писмо, молим те, ово проучи, а друго мени пиши, да се могу обрадовати, а по овоме путу на коме шљем, по овоме истом одговорите ми; то јест шљем Вам га преко руку од Мљетака Г. П. С., који има своје познање у Земуну, и који могу лако Вас пронаћи преко Београда; које се уздам, да ће Вам у руке доћи. Предала сам ово писмо капетану С. Ј., који долази у Тријест, и који ми је задао веру, да ће га упутити преко руку Г. С. Него мила моја мајко! како примите ово писмо, друго мени пишите, и одговор дајте, да ми може речени Ј, који долази у Тријест, и који ми је задао веру, да ће га упутити преко руку Г. С. Негомила моја мајко! како примите ово писмо, друго мени пишите, и одговор дајте, да ми може речени Ј. одговор донети у Мисир, то јест у Александрију

Поздрави ми од моје стране и од мога господара све наше своје, и пријатеље наше, и пиши ми, јесу ли ми стрици живи и све наше своје. Остајем поздрављајући, и теби моја мила мајко руке и ноге ти љубим и чекам што прије одговор. Пишите ми ако што знате за брата ми Миленка. Кад запечатите писмо Ваше, споља на њему ставићете овако исто италијански.

Г. Ј. П. у Александрији

Ваша љубезна кћи
Станојка Макојевић

Давидовић примећује у своме листу на ово писмо: „Ко не чувствујке красоту духа Станојкина ово читајући? Не знаш чему више се чудим: постојанству ли њеном, или почитанију к матери својој, и љубави к браћи и сродницима, или, као што она вели, својтама својим. Ово је управо просто, али високо!“

Јавор. У Новом Саду, 30. април 1889.

УГОВОР склопљен између Руса и Срба у првом устанку и његове последице

Пуковник Паулича, Кара-Ђорђе и Миленко Стојковић одржали су 10. јула једну конференцију. Њој су присуствовали и Легатовић, руски чиновник, који је допратио Паулич-а, и Јеремија Гагић, који је као тумач био члан последњег српског изасланства, послатом ђенералу Михаљсону. После 4 часа разговора састављен је уговор о савезу, који су присутне српске старешине потписале. Он се, углавном, састојао у овоме:

1) Српски народ је тражио од руског цара Александра заштиту и молио га је, да наименује једног „земљеуправитеља“ ради уређења „српске земље“, повраћаја реда и израде једног устава, који би одговарао народним обичајима;
2) у српској земљи не може више бити ни спахија ни робова;
3) руски цар ће поставити разне чиновнике, али они не могу бити грчке народности;
4) у свим градовима имаће по један гарнизон руске војске, чији ће команданти бити Руси;
5) Русија ће послати 3.000 пешака, два ескадрона коњице и један пук козака; Срби ће, са своје стране, дати 20.000 људи, да се заједнички боре против непријатеља према Видину;
6) Русија ће дати још 3.000 војника, а Срби 15.000 људи за чување границе према Босни, за оснивање веза са Црногорцима и за спречавање акција Француза с Турцима;
7) пошто је српски народ исцрпео све своје новчане изворе у ранијим ратовима, „земљеуправитељ“ ће донети знатну суму новца, која ће се чувати у благајни у Београду;
8) Руси ће послати окретне раднике за поправку старих топова, израду барута и олова;
9) у Београду ће се подићи један магацин за муницију и у њему ће се чуватио десет хиљада пушака, намењених за наоружање нових присталица које би Срби могли добити;

10) Руси ће послати у Србију шест инжењерских и артиљеријских официра, чету пионира и чету тобџија ради обуке српских трупа;
11) осим тога, Русија ће послати лекаре и апотекаре, а у Београду ће бити подигнута општа болница с апотекама.

Кад је овај савез потписан, пуковгник Пауличи је био задовољан, јер је успешно извршио своју мисију у Србији.

Кара-Ђорђе је морао ићи на Дрину, на босанску границу. Истога дана спремио се за пут. При растанку он је рекао Пауличију: *„Сетите се, да је моја једина жеља, да своју домовину видим ослобођену сваког страха, да ће поново пасти под турски јарам; тада ћу се одрећи свега и вратити се своме плугу".*

Пуковник Пауличи отпутовао је одмах за Влашку, да ђенералу Михељсону поднесе извештај о резултатима своје мисије.

Од овога доба будућност Србије је била везана за Русију. Иако овај уговор о савезу није у свему извршен ни са једне, ни са друге стране., заједничко ратовање и ближе заједничке везе су продужене и даље. Интриге Аустрије и Француске нису престајале, да Србе одвоје од Русије, те се код ових, у тешким приликама, понекад јављало и колебање у одржавању заједничког рада са Русијом, али ипак није прекинут.

За ово пак време руски цар Александар је прекидао ратовање са Французима и Турцима, мирио се и везивао пријатељство и опет ратовао. Такво једно ратовање са Турском Русија је завршила миром у Букурешту (17.маја 1912. г.) Овај уговор није задовољавао ни Русију, ни њену савезницу Србију, али га је Русија морала примити, јер је на њу пошао цар Наполеон са великом војском из целе западне Европе. Осмом тачком овог уговора за Србију Русија је уговорила ово:

> Србима султан прашта, што су се дигли на њега и нико их не може узнемиравати за оно, што је дотле било; даје им се да сами управљају унутрашњим својим пословима у тадашњим границама земље; да плаћају уговорени данак, који ће сами скупљати од народа и предати паши у Београду; да се поруше сва нова утврђења, којих није било пре устанка, а стара утврђења да се поново предаду на чување Турцима. А унутрашње уређење Србије турска влада ће извршити споразумно са народом српским.

Ово је први међународни уговор, после робовања од толико стотина година, којим се Србија, као засебна, аутономна, целина издвајала из турске царевине и признао јој се засебан међународни положај. Овим уговором је ударен темељ обновљеној држави Србији.

Султан је ометан и подложан интригама са разних страна, потврдио („ратификовао“) овај уговор тек 25. јуна, оног дана када је Наполеон са својом великом војском прешао реку Њемен и прешао на руско земљиште потискујући пред собом руску војску на Смоленску. Није лако Наполеон напредовао у Русији, требало му је доста времена.

Турска према Србији није хтела да изврши обавезе Букурештанског уговора и одуговлачила је са преговорима, које су јој Срби нудили. Држећи пак, да ће Наполеон покорити Русију, у којој је био стигао до Москве, Турска је напала на Србију и покорила је (септембар 1813. год.). Али се преварила у рачуну, јер је Наполеон био побеђен и прогнат из Русије, побеђен и заробљен у Француској и послат на острво Свете Јелене. Русија је опет постала најјача сила у Европи, и Букурешки уговор је остао у важности.

Ове су прилике много помогле, те је Србија, на основу Букурешког уговора и помоћу Русије, обновила 1815. год. своју самоуправну државу под турском врховном влашћу, као што је и било уговором предвиђено.

Србија је остала и даље под заштитом Русије све до Парискога мира (1857. г.). По овом уговору Србија је стављенаљена под заштиту великих европских сила – Француске, Енглеске, Русије, Аустрије и Турске.

Јован Ђорђевић, професор
Војнички гласник. Београд, 1. октобар 1935.

Букурешки уговор је изненадио Србе (*Нова Србијанка*, Борбе за ослобођење 1804 – 1815. Приредио Ср. Ј. Стојковић, Београд 1927). Уместо очекиване независности, он их поново доводи под турску власт. По скупштинској одлуци послани су изасланици и у Русију и у Цариград ради измене оваквог уговора, али без успеха. Но Турци се не обазираху на Букурешки уговор, већ тражаху да се врати стање какво је било пре устанка... Користећи се руским неприликама, Порта је тражила да се градови намах предаду, да се од народа покупи оружје, да се неплаћени данак за девет година измири и да народ буде раја као што је и био... После срџбе и огорчења, у земљи настаде малаксалост и клонулост. Бојазан од несрећног свршетка овлађаваше у јачој мери.

Карађорђе, као некадашњи фрајкор, добровољац који је ратовао за Аустрију, покушавао је да пронађе у њој савезника у борби против Османлијског царства. Часопис *Отаџбина*, др Владана Ђорђевића објавио је у Свесци за фебруар 1888. године, да је Карађорђе за девет година своје владавине нудио Србију Аустрији за провинцију следећих датума: 25. Маја 1804; 6. Јуна 1805; 6. Фебруара 1806; 5. Априла 1808; 2. Априла 1809; 17. Децембра 1809; 4. Марта 1810 и 13. Септембра 1813. године.

Не успевајући да добије подршку од Беча, Карађорђе је покушао да нађе помоћ и подршку од Париза. У том циљу одређен је пуномоћник и посланик, капетан Раде Вучинић који је боравио у Француској од 1809. до 1814. године да води коресподенцију у тим годинама са „Великим Наполеоном" и личностима из његове власти. Преписку која се налазила у француским државним архивима објавио је Огист Боп.

Раде Вучинић изложио је 23. јуна 1810. године, „Кратак мемоар о Србији од њеног пропадања па до данас", не рачунајући ту освојене покрајине, које су образовале некадашње српско царство под Стеваном названим Велики. У то српско царство улазиле су покрајине: Србија, Босна, Велика Војводина Херцеговина, Далмација, Илирија, Дубровник, Дарданија, Расија, Тракија, Мезија, Албанија, Епир и Бугарска.

Из ове велике преписке која је објављена 1888. године, у наставцима, у београдском часопису *Отаџбина* цитираћемо писмо које је Карађорђе упутио барону Мериажу, 26. априла (7. маја) 1910. године, из Београда:

Имао сам части примити из Трста драгоцена писма Ваше Екселенције од 25. фебруара ове године, на којима вам изјављујем моју најискренију захвалност.

За мене је била врло велика утеха кад сам чуо да је Ваша Екселенција отправила писма која сам понизно управио Његовом Величанству Цару и Краљу Наполеону Великом и Његовој Светлости војводи Кадорском. Ја у том видим благонаклоност и симпатије Ваше Екселенције према српском народу, и уздање које сам полагао у Вашу доброту постаје све јаче, кад видим како примате срцу спасење и срећу једног народа који ће се увек показати благодаран својим добротворима.

Понизно молим Вашу Ексцеленцију, да нам изволи дати нових доказа о својој благонаклоности, новим милостима и новим знацима пријатељства, и да поради на спасу српског народа. Прилике у којима се сад налазимо изис-

кују најбржу помоћ и потпору, јер ево већ пролеће. Непријатељ далеко јачи спрема се и лаћа се оружја. Ми то исто чинимо, али се наша снага не може никако мерити са снагом непријатеља. Наше благајне су тако исцрпљене седмогодишњим ратом, да нам је немогуће снабдети се нужном спремом.

Молимо дакле понизно Вашу Ексцеленцију да нас изволи снабдети ма којим начином нужном муницијом и другом војеном помоћу, како би се могли привремено одржати у дефансиви чувајући наше границе, докле над нама не засија зрак преузвишене протекције Његовог Царског и Краљевског Беличанства Наполеона Великог и док нам оно не да своју стварну потпору.

Велеуважени Господару, божанско Провиђење вас је ставило у положај да можете дати израза вашем благонаклоном располагању. Смилостивите се, ми вас молимо, те употребите ваше силе да спасете српски народ. Нудимо вам и посвећујемо вам вечну благодарност и вечни спомен. Ваше поштовано име ћемо помињати са највећом захвалношћу и најдубљим поштовањем не само ми, но и деца деце наше.

Остајемо са искреним поштовањем и оданошћу

ВАШЕ ЕКСЕЛЕНЦИЈЕ
најпонизнији и најпокорнији слуга
Кара Ђорђе Петровић
врховни вођ српског народа.
Српски Савет.

Карађорђе код руског Цара

– ИЗВОДИ –

По највећој цичи, хиљаду осамсто шестаесте, у пратњи војводе Јакова Ненадовића, Карађорђе се крену у Петроград. Чим стиже тамо, једва се одмори један дан. Оде одмах затим кнезу Чарторијском, цареву канцелару, и поднесе му молбу да га прими по врло важним и неодложним пословима. У молби наведе и обећање које је цар био дао у Паризу Младену Миловановићу.

Чарторијски га позва да дође сутра, када ће му бити могуће да гаприми. Не хотећи много да му говори о својим намерама, Карађорђе га замоли да му издејствује пријем код цара Александра. Чарторијски обећа да ће се заузети,

и збиља предвече дође Карађорђу гласник с поруком да ће га цар примити сутра-дан у подне и да ће му послати дворска кола...

... Намрштена лика, лица чврста у изразу, оштрих покрета који су давали пуну мушку снагу и поред старости, Карађорђе се лако попе уз степенице царског дворца, изазивајући у пролазу дивљење са свога огромног раста, са снаге у којој се није осећала старачка тромост, и са лика, тврда као искована медаља.

Официр га доведе до дворане, рече му да ће с царем разговарати у тој одаји и да ће царев долазак да најави један високи дворски часник. Поклони му се потом и остави га сама.

Обузет успоменама на причање Младена Миловановића о свом разговору с царем Александром у Паризу, Карађорђе је разгледао раскошну дворану, окићену портретима свију владара из породице Романова, намештену без претрпаности, али богату, удобну, с богатством које је било дискретно и отмено. У тој великој сали се осећало присуство историје и минули векови владања, борби, интрига, отимања за власт, за љубав неке жене или владара. Слике царева и царица, с лицем у златном раму, с бујном и дивљом косом Петра великог, напудраном перику царице Јелисавете, Ане или Катарине,, висиле су о зидовима као споменици времена које никад неће ишчезнути из људског сећања на нешто узвишено или зло, на силу или сјај који неће да утрне поред свију доцнијих пожара и пораза...

– Његово Императорско Величанство! – довикну с прага један дворјанин, отвори врата широм и поклони се дубоко.

Карађорђе устаде и усправи се у големом стасу. Лако бледило преплави за тренутак мрко лице и учини га још необичнијим по боји, по изразу, по нечему светлом и недоживљеном у очима, при свему што се прену и затресе у њему кад пријавише царев долазак.

Чим се цар указа на прагу, тек што га спази, не имајући прилике добро да загледа, Карађорђе се дубоко поклони. Догађај с Младеном Миловановићем му је био од користи; неће бити ни смешан ни узбуњен.

С благим осмејком на лицу, с нечим већ срдачним у покретима, цар Александар му се приближавао, трудећи се да што мање искаже чуђење које изазива необична висина Карађорђева стаса. Иако је био унапред обавештен да ће га зачудити и раст Карађорђев и његов пискав, скоро женски глас, цар Александар не могаде а да не покаже на лицу утисак тога сусрета с Карађорђем.

Кад му приђе сасвим, он му пружи руку у једном брзом и пријатељском покрету, пуном позива на слободан и пријатељски разговор. Карађорђе се поклони дубоко још једном, прими царску руку и принесе је уснама. Брзо руменило обли Александрово лице, и Карађорђе се упита да ли је то од задовољства или због тога што је учинио нешто смеоно...

– Ах, ви сте Чарни Ђорђе?... – упита цар задивљено, не могући да се уздржи да не одмери оком величину Карађорђева стаса. – Ја сам као неко дете према вама... – додаде он зачуђено. – Само тако може и да изгледа Черни Ђорђе. Ја сумњам да и у великој Русији има човек који би се могао мерити с вама у стасу. Је ли тако високи раст чест међу Србима?...

– Прилично, Ваше Императорско Величанство, нарочито међу брђанима.

– Је ли било бар једнога који вам је у томе могао бити раван?...

– Само један, колико ја знам; али, ваљда, којекуде, за један или два прста нижи од мене. Звао се Зека буљубаша...

– Шта је с њим?...

– Погинуо је хиљду осамсттринаесте, на месту званом Засавица, бранећи прелаз Турцима преко реке. Био је, којекуде, велики јунак, можда један од највећих међу Србима.

– Али, седимо... – узвикну цар и показа Карађорђу место према себи. Карађорђе га пусти да први седне, па се и сам спусти на столицу.

– Врло ми је мило... – отпоче цар – да вас упознам. Слушао сам много о вама. Нисам се надао да ћемо се видети у оваквим приликама; ја сам сасвим друкчије замишљао наш први сусрет; али судбина то није дала.

Карађорђе потврди главом.

– Ви потпуно разумете руски?...

– Јест, којекуде, Ваше Императорско Величество, разумем боље него говорим.

– Ништа не чини; говорите како вам је најзгодније: пола руски, пола српски; ја ћу вас ипак разумети. У Петроград сте приспели тек јуче?...

– Да.

– Затражили сте одмах да вас примим у аудијенцију? Сигурно имате нешто важно да ми саопштите?...

– Ми смо се, којекуде, увек обраћали Вашем Императорском Величеству само за ствари хитне и неодложне; ја сам се увек бојао да молимо, којекуде, велику Русију за ситнице.

– Истина је; то знам и сам.

– Ми смо, којекуде, велика сиротиња.. Сви ми кристијани на Балкану опкољени смо туђом вером. Газили су нас, вековима, сви којима се то прохтело. Сви ми на Балкану немамо, којекуде, већег пријатеља ни заштитника од Вашег Императорског Величества. Ако смо, којекуде, понекад тражили нешто превише, не треба нам се много замерити. Сиротиња је, којекуде, рђав саветник,

а сила голема не зна за милост. Да није било царске војске у Влашкој, да, којекуде, није било ратова које је Русија водила с Турском, ми бисмо пропали не у хиљаду осамсто тринаестој, него много раније. Да није било дуката Вашег Императорског Величества, не бисмо имали, којекуде, чим да набавимо оружје и муницију, нити да се прехранимо кад наиђу сушне године. Царска милост је увек била голема, и нема, којекуде, Србина који би је могао заборавити.

– Хвала вам, Черни Ђорђе... Ја сам увек веровао у вашу велику привржености великој Русији, чак и онда кад су ме уверавали да преговарате с бечким ћесаром....

– Јест, Ваше Императорско Величество; било је преговора... – осмехну се он и погледа цара у лице. – Да нисам био отпочео преговоре с Немцима, чекао бих, којекуде, још дуже на помоћ из Русије. Морало се, Ваше Императорско Величество; али пре него бих предао Немцу градове, откачио бих с прсију ово – и показа орден Свете Ане. – Кад је на земљу, којекуде, навађивала глад или помор, кад се очекивао напад великих турских војски на нас цела је земља, којекуде, гледала у мене и Совет, али више у мене него у Совет. Требало је да се довијам како знам и умем. Свакоме се, којекуде, праштало, само не мени. Мени је увек било најтеже; душа ми је била грка и памет се, којекуде, често заносила од неслућених мука. Ја сам имао да кажњавам и да опраштам; опраштао сам, којекуде, на моју несрећу, више него је то требало!...

Царево лице исказа саучешће.

– Умете опростити, Черни Ђорђе, ништа није веће од тог. Сва је трагика у томе: кад опростите и коме. Ви ћете имати да опросдтите још пуно ствари; али о томе мало доцније. Ја се досећам шта вас је довело до мене. Шта могу да учиним за вас?...

– Ништа не тражим, којекуде, за себе. Помоћ коју ми је доделила Русија док се овде бавим, довољна ми је. Ја сам дошао, којекуде, да молим Ваше Императорско Величество за оне у Србији, за народ, за Милоша који га је повео.

– Ја сам вашем изасланику рекао у Паризу шта могу учинити. То што сам тада обећао, одмах сам испунио. Мој курир је однео заповести амбасадору при Порти како да се заузме за вашу ствар. Ти кораци код Порте нису остали без успеха. Турци су се изненадили кад су сазнали како ми тумачимо осми члан Букурешког трактата. Налазите ли да то није доста? Шта нам ваља чинити?

– Не смем ја, којекуде, да тражим ништа више од онога што Ваше Императорско Величество може да нам пружи. Поред тога што је урадио ваш елчија у Цариграду, може ли се, којекуде, учинити још нешто? Не мисли ли Русија поново да отпочнне рат с Турском кад Наполеона није више?

– То никако!... – изјави цар одлучно. – Нажалост никако, иако је цела наша политика од Петра Великог па до данас била управљена само на то да протерамо Турке из Европе.

– Јест, којекуде... ми смо се у почетку бунили; после смо отпочели да разумевамо. Осми член Букурешког трактата нам се учинио нарочито тежак.

– Знам то. Ништа се боље није могло учинити у једном врло тешком тренутку. Не знате како су то Турци били осетили и одупирали се свакој понуди подбадани од француског амбасадора у Цариграду... Европу смо ипак спасли. Ако је Србија пропала за две или три године, ето се пробудила поново, живи и живеће! Зар не видите да не умире оно што сте ви подигли?...

– Не умире, Ваше Импратопрско Величество али да ли ће, којекуде, да издржи до краја, остављена самој себи?

– Ако сам одбио вашу понуду да поново заратимо на Турке, не значи да ћемо Србију оставити самој себи. Мој корак из Париза није остао без успеха. Турци су се зауставили у свом напредовању и прибегли преговорима а не ратовању. Спречили смо насиља. Али чега се Ви управо бојите: од Милоша или од Турака?

– Ја се, којекуде, бојим само за земљу. Бојим се и за Милоша. Не знам да ли ће моћи да издура до краја ако му се не притекне у помоћ. Ето, којекуде, пустио Маршали Али пашу да с целом војском уђе у Београд.

– Можда је Милош тако морао да уради?... За њега сам чуо да није војник, али да је окретан; он нема Ваш војнички таленат, који су Вам признали сви моји официри који су крај Вас ратовали, али свако ратовање у Србији сада је престало. Турци држе градове, а Милош, по свему изгледа, земљу. Можда би било најбоље у овом тренутку да ствари остану на томе, док се прилике у Европи не среде. Мислите ли се враћати дома?...

– Ја се, Ваше Императорске Величество, још нисам одлучио иако ме моје војводе зову натраг.

– У томе сте слободни да учините по вољи; ја немам намере да утичем на Вас у том погледу... Све што буде потребно да се Милошу умање тешкоће, учиниће се, то Вас уверавам, али даље не може ићи. Кад се Ви будетењ вратили у Србију, можда ће се моћи учинити нешто више, према приликама. Ви сте од почетка били љубимац Русије и мој штићеник. Него, шта мислите о Милошу Обреновићу?...

– Ја, којекуде, тога човека добро познајем; кумови смо; кад се, којекуде, био толико замерио Совету и био осуђен на смрт, ја сам га не само помиловао